

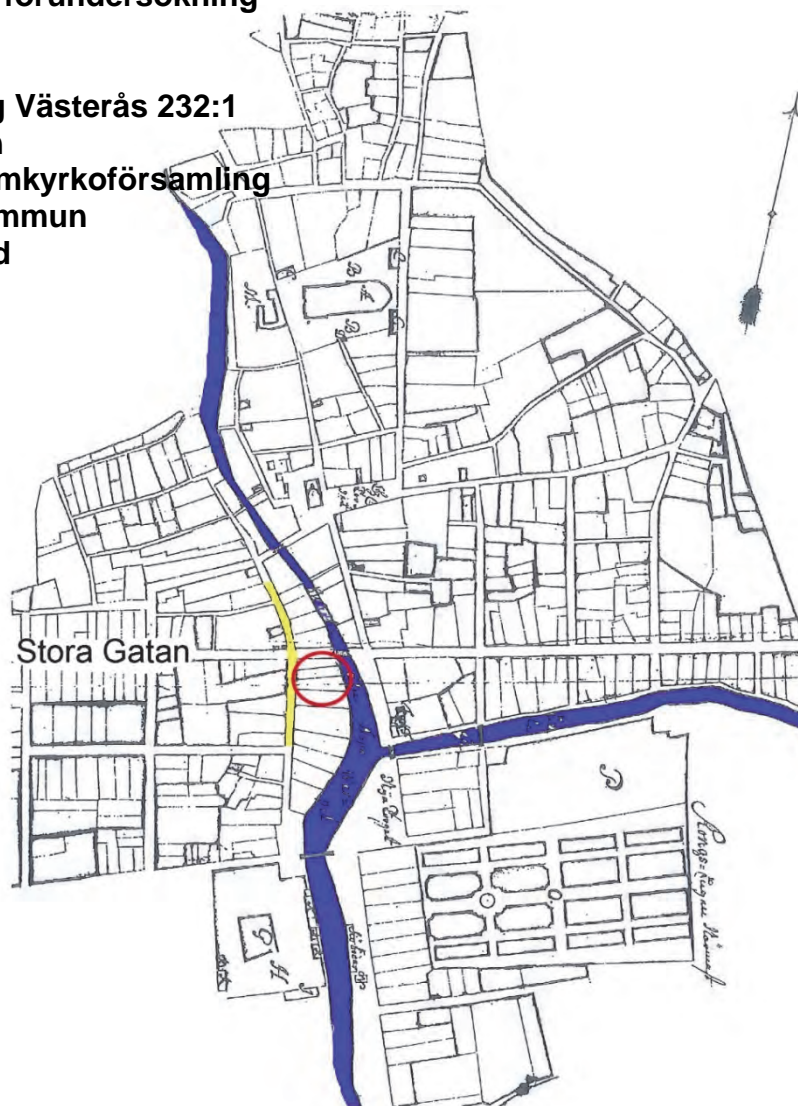
Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås

Tomtmark intill Slottsgatan

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Stadsparken
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros

Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås

Tomtmark intill Slottsgatan

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Västerås 232:1
Stadsparken
Västerås Domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Den äldsta kartan över Västerås från år 1688. Svartån och Lillån är markerade med blått. Slottsgatan som sannolikt har en vikingatida föregångare är markerad med gult. Undersökningsområdet är markerat med en röd ring och där fanns det tomter redan under vikingatiden.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-316-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Inledning.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	9
Undersökningar i närområdet.....	10
Målsättning, metod och genomförande.....	11
Metod och genomförande.....	11
Förmedling.....	13
Undersökningsresultat och tolkningar.....	14
Schakt 1 – stenlagd yta, 1700–1800-tal.....	14
Schakt 2 – påförda massor.....	16
Schakt 3 – grus och sand.....	16
Schakt 4 – vikingatida och medeltida bebyggelse.....	16
Stadsgårdar i Sigtuna.....	23
Tolkning av lagren i sektionen.....	25
Datering av faserna.....	28
Avslutande diskussion.....	29
Sammanfattning av undersökningsresultaten.....	29
Tidigare undersökning i Slottsgatan.....	31
Västerås en centralort + tätort = STAD.....	32
Referenser.....	35
Otryckta källor och internet.....	35
Litteratur.....	35
Tekniska och administrativa uppgifter.....	38
BILAGOR.....	39
Bilaga 1. Fyndtabell.....	39
Bilaga 2. Schakttabell.....	40
Bilaga 3. ¹⁴ C-analyser.....	40
Bilaga 4. Konserveringsrapport.....	41

Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan för Västmanland. Västerås stad, fornlämning 232:1 markerad. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde under 2013 två arkeologiska förundersökningar med anledning av att det byggdes en restaurang i Stadsparken intill Slottsgatan i Västerås på den västra sidan av Svartån. Sedan tidigare var det känt att det fanns vikingatida och tidigmedeltida kulturlager på denna plats. Vid undersökningen framkom det kulturlager som dokumenterades i sektion. Längs en sträcka av drygt 6 meter framkom det lager med flera olika lerlager, troligen golvnivåer, som överlagrade varandra. Där har funnits bebyggelse, men vi vet inte vilken struktur bebyggelsen som funnits i området har haft. Kulturlagren tolkas representera delar av en tomt med bebyggelse. Det förslås att där har funnits stadsbebyggelse som uppvisar likheter med tomter som undersökts i Sigtuna. En vikingatida kam påträffades. Flera ¹⁴C-dateringar ger datering till före år 1000 e.Kr. Vi vet inte exakt när bebyggelsen etablerades. Undersökningensresultaten är unika och de tyder på att det kan ha funnits permanent stadsbebyggelse i Västerås före år 1000 e.Kr. Förundersökningarna visar att området vid Slottsgatan och Stadsparken har stor kunskapspotential. Det togs också upp ett sökschakt i vilket det framkom kulturlager från 1700-tal och senare.

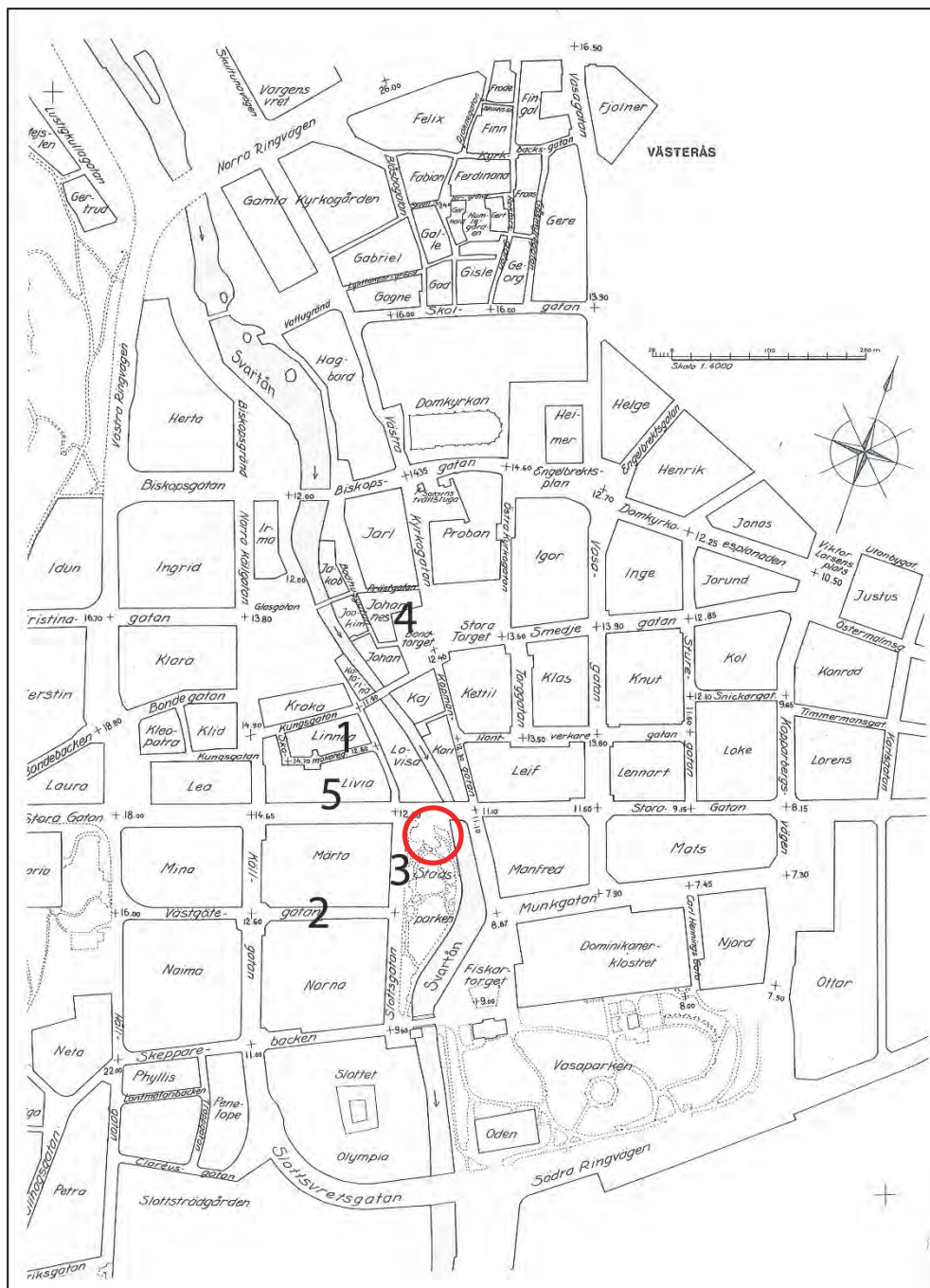
Inledning

Under 2013 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) två arkeologiska förundersökningar med anledning av att det byggdes en restaurang i Stadsparken intill Slottsgatan i Västerås. Det togs upp sökschakt för att fastställa om det fanns kulturlager inom byggnationsytan. Vidare togs det upp schakt för nedläggande av VA-ledningar. Den här rapporten omfattar båda undersökningarna.

Strax innan förundersökningarna påbörjades gjordes en annan undersökning där en sektion dokumenterades 1 meter väster om undersökningsområdet vid VA-schaktet. Den sektionen är redovisad i en tidigare rapport (Alström 2014). Sektioner från andra äldre undersökningar har ingått i analysen för att tillsammans med de nu aktuella undersökningensresultaten ge en mer fullständig bild av det äldre Västerås. Det görs även jämförelser med arkeologiskt undersökt stadsbebyggelse i Sigtuna. Förundersökningarna genomfördes av Jonas Ros som också sammanställde rapporten.

Figur 2a. Den äldsta kartan över Västerås från 1688. Undersökningsområdet är markerat med en röd ring (Efter Gustafsson 1977).

Figur 2b. Västerås stad med nuvarande kvartersindelning. Undersökningsplatsens läge vid Slotts-gatan/Stora Gatan är markerad med en röd ring. Tidigare undersökningar är markerade. I kvarteret Linnea (1) har det undersökts kulturlager från vikingatiden. I Västgötegatan (2) har det undersökts kulturlager från 1200-talet. I Slotts-gatan (3) har det framkommit lämningar efter medeltida byggelse. Vidare ses kvarteret Johannes med en tidigkristen begravningsplats (4) samt läget för S:t Nikolai kyrka (5) (Efter Gustafsson 1977).

Topografi och fornlämningsmiljö

Västerås ligger vid Svartåns mynning i Mälaren. Stavningen *Westraarus* är belagd år 1223 (SDHK 419). Namnet Västerås är en sammansättning av efterledet *aros*, åmynning och förledet *väster* som har lagts till så att inte orten skulle blandas ihop med *Östra Aros*, nuvarande Uppsala (Wahlberg 2003 s. 371). Aros är ett naturnamn som sannolikt är äldre än staden.

Den medeltida staden Västerås har i fornminnesregistret beteckningen Västerås 232:1 (FMIS). Fornlämningen omfattar ett ca 1 000×700 m stort område med kulturlager (se figur 1). Den äldsta kartan över Västerås är från 1688 (se figur 2a). Sven Olsson (1985a och 1985b) har utifrån skriftligt material rekonstruerat tomterna i Västerås och hans rekonstruktion återspeglar sannolikt senmedeltiden. På den västra sidan av Svartån fanns en gata, Slottsgatan, i nordsydlig riktning. Vidare fanns en östvästlig centralgata från Slottsgatan förbi Nicolaikyrkan med utfart västerut. På den östra sidan av Slottsgatan fanns det långdragna tomter som sträckte sig från gatan och ned mot Svartån. Tomter fanns även på den västra sidan av gatan (se figur 3, jfr figur 2a och bild på omslaget).

Figur 3. Sven Olssons rekonstruktion av de senmedeltida västra kvarteren. Undersökningsplatsens läge markerat med en röd ring (efter Olsson 1985b, ej skalsatt).

Stora delar av den medeltida staden Västerås är bortschaktad utan föregående arkeologiska undersökningar (Gustafsson 1977). Det har dock gjorts ett antal undersökningar genom vilka vi har fått ny kunskap om den medeltida staden, exempelvis i samband med utgrävningarna av klostret på platsen för nuvarande stadshuset. ¹⁴C-dateringar från arkeologiska undersökningar visar att det fanns

bebyggelse på den östra sidan av Svartån under 1200-talet. Dateringar finns bl.a. från Hantverkargatan och Smedjegatan (Alström 2011).

Västerås slott nämns första gången i Nyköping recess 1396, då det tillfördes drottning Margaretas underhållslän. Troligtvis var borgen relativt ny då (Lovén 1996 s. 174f och där anf. litt.). Slottsgatan är uppkallad efter slottet (Gustavsson 1981 s. 130).

Västerås blev biskopssäte omkring år 1100. Under medeltiden fanns det två sockenkyrkor i Västerås, S:t Ilian/S:t Egidii som omnämns första gången 1312 och S:t Nicolai (figur 2b:5) som omnämns första gången år 1311, men kan vara äldre. I kvarteret Johannes, på den östra sidan av ån (se figur 2b:4), har det undersökts tidigkristna gravar och sannolikt har där också funnits en kyrka. I staden fanns också ett dominikanerkonvent samt ett Helgeandshus (Gustafson 1977; Kumlien 1971, Ros 2015; Annuswer et al 1990).

Undersökningar i närområdet

Arkeologiska undersökningar i närheten av Slottsgatan och Stadsparken har tidigare givit oss kunskap om Västerås. Vid flera utgrävningar har det framkommit kulturlager som dateras till sen vikingatid och tidig medeltid. I kvarteret Linnea (se figur 2b:1) har det gjorts en undersökning. Där var kulturlagret upp till 2,4 m tjockt och delades in i 8 faser. I fas 1 fanns lämningar av en bronssmeds verksamhet som daterats till 1000-talet. Det framkom flätverk, härdar och avfallsgropar med avfall från brons- och koppararbete. Bland fynden märks ett mynt slaget i Prag för Boleslaw I som regerade 929–967. Fas 2 dateras till 1100-talet. Tolkningen gjordes att den första bebyggelsen uppfördes på platsen först under 1200-talet och det var ett skomakeri. Det huset låg utmed Skomakargatan. De yngsta kulturlagren dateras till 1300-talets mitt (Annuswer et al 1990 s. 17ff.; Bergquist 1996). Anmärkningsvärt är att flätverken i fas 1 och 2 ligger ungefär på samma plats och har samma orientering som väggarna till husen i fas 5 och i de senare faserna. Detta är ett starkt argument för att de är del av en reglerad struktur som fanns alltifrån det äldsta skedet.

I samband med en undersökning 1989 i Stadsparken påträffades det keramik av typerna äldre svartgods och yngre svartgods vilket pekade på en datering av kulturlagren till sen vikingatid/tidig medeltid (Sjöo 1989). År 2009 genomfördes en antikvarisk kontroll i Stadsparken i samband med ett lekplatsbygge. Intill fontänen ”Bagarns pojke” påträffades avsatta kulturlager och ¹⁴C-dateringar gjordes på två djurben. Det ena benet dateras till intervallet 890–1030 e.Kr. (kal. 2 sigma). Det andra benet dateras till intervallet 1030–1210 e.Kr. (kal. 2 sigma) (Alström 2010).

År 2008 genomfördes en arkeologisk undersökning i den närbelägna Västgötegatan (se figur 2b:2). Det äldsta kulturlagret, som bedöms vara avsatt på tomtmark, daterades genom ¹⁴C-analys till 1200-talet (Ros 2010).

Tidigare har det också gjorts undersökningar i Stora Gatan och i Stadsparken (Bergquist & Bäck 2000; Bergquist 1995; Carlsson 2001; Forenius 1987 och Lihammer 2008).

År 1994 undersöktes delar av Slottsgatan i samband med en ombyggnad av gatan. Fyra olika schakt togs upp. I ett av schakten (figur 2b:3) dokumenterades en sektion och där framkom lämningar som bedöms vara ett tomtgränsdike. Området bedömdes vara tomtindelad alltifrån det äldsta skedet (Ros 1995).

Målsättning, metod och genomförande

Länsstyrelsen hade fastställt förundersökningarnas syften och det var att tillvarata kunskap som kan bidra till områdets historia och som kan bli till nytta för samhällsplaneringen genom att fastställa fornlämningens omfattning, karaktär och bevarandegrad.

Förundersökningen skulle klargöra följande:

- fornlämningens utbredning och omfattning inom schaktet.
- fornlämningens karaktär, sammansättning och komplexitet.
- förekomst av anläggningar – utbredning, bedömning av typer och antal.
- förekomst av kulturlager – utbredning, tjocklek och innehåll.
- bedömning av fyndförekomst – mängd, bevarandegrad och karaktär.
- preliminär datering.
- preliminär tolkning av fornlämningen.

Ambitionsnivån innebar att

- samtliga anläggningar och kulturlager skulle dokumenteras i plan (i förekommande fall).
- lager och anläggningar skulle dokumenteras i sektion.
- åtminstone de undre lagren skulle dateras med ¹⁴C.

Metod och genomförande

VA-schaktet- schakt 4

Schaktet (schakt 4, se figur 5) låg i undersökningsområdets sydvästra del. Uppdragsgivaren plockade bort plattorna som fanns på platsen. Bärlagret och påförda lager schaktades bort med hjälp av grävmaskin under överinseende av arkeolog. I den västra delen av schaktet fanns en betongbrunn och intill den fanns två ventiler som togs bort. Vid genomförandet visade det sig att det var en stor störning på platsen för brunnen och ventilerna vilken tömdes till stora delar.

VA-ledningen planerades att läggas ovanpå läget för brunnen och ventilerna. Schaktets vidare sträckning österut planerades till stora delar förläggas i tidigare grävda schakt. Schaktet planerades att bli 0,6 m brett och endast 0,6 meter djupt och VA-ledningarna planerades att läggas i en isolerad låda för att undvika arkeologisk undersökning av kulturlager.

Vid genomförandet visade det sig att det längs VA-ledningens sträckning från brunnen och ventilen österut fanns flera olika ledningar som var nedgrävda och där var omfattande störningar av kulturlagren. Detta medförde att VA-schaktet kunde schaktas ned till frostfritt djup längs hela den planerade sträckningen. Det framkom endast kulturlager i plan på en yta med längd av drygt en meter i anslutning till sektionen (se figur 5). Lagren där undersöktes genom lagergrävning och togs bort.

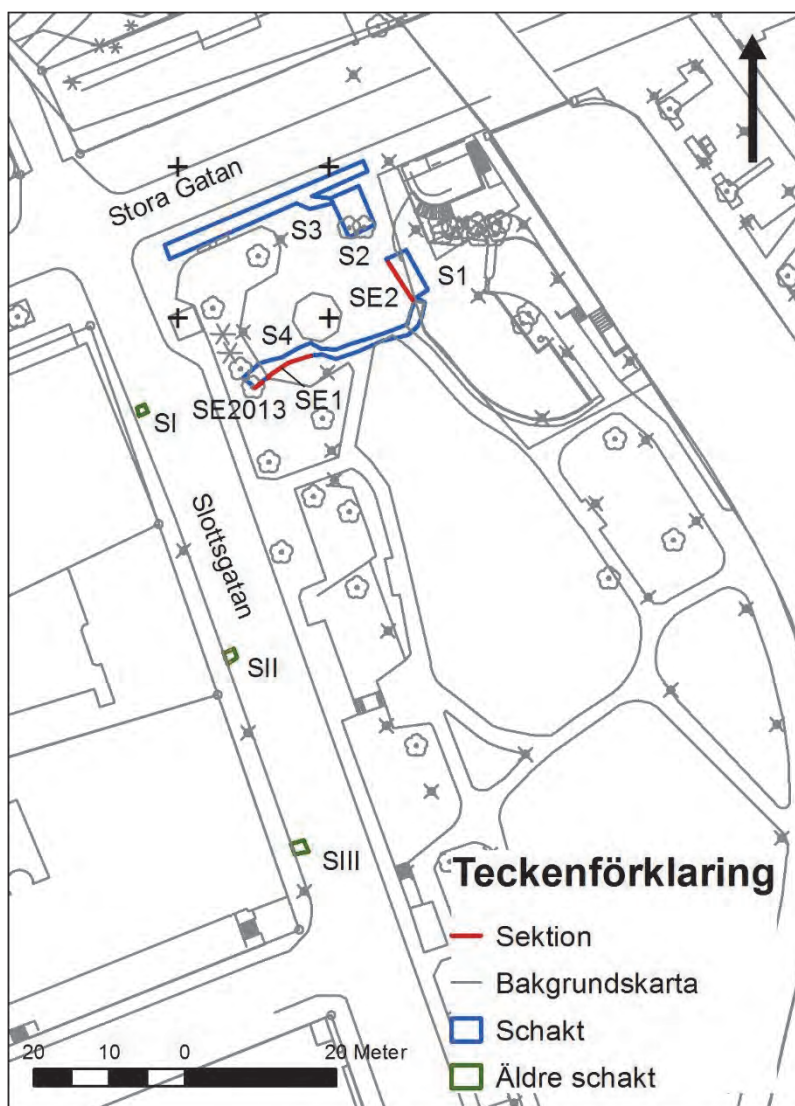
Stadsparken restaurang – schakt 1, 2 och 3

Det togs upp två schakt 1 och 2 (se figur 4 och 5) för att fastställa om det fanns kulturlager inom utbredningen av den planerade byggnationsytan och inom en yta som skulle släntas. I schakt 1 framkom lager som undersöktes genom varsam schaktning. I schakt 2 framkom endast påförda massor.

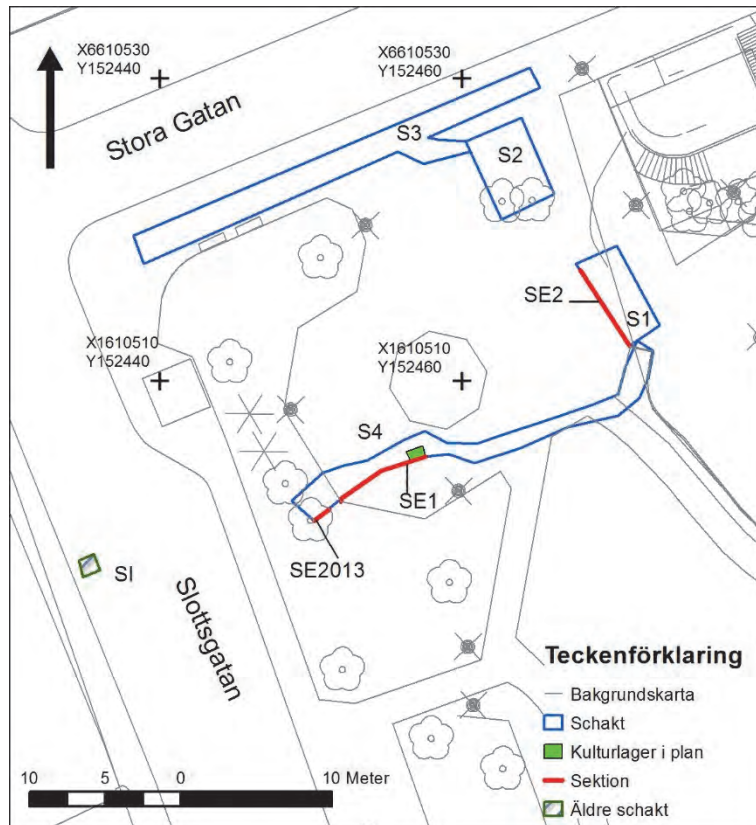
Schaktet för fjärrkyla, schakt 3 (se figur 4 och 5), togs upp längs med en befintlig kulvert och därför följdes inte schaktningen av arkeolog. De uppkomna schaktväggarna besiktigades efter det att schaktet tagits upp. Det framkom endast grus och sand i schakt 3.

Dokumentation

Anläggningar och konstruktioner dokumenterades i plan i skala 1:20. Sektionerna upprättades i skala 1:20 och höjden över havet mättes in. Schaktens och sektionernas lägen dokumenterades manuellt på en plan och digitaliserades i efterhand. Sektionen 1 mättes in med hjälp av GPS av personal som anlätades av Västerås stad.

Figur 4. Undersökningsområdet med schakt 1–4, S1–S4 markerade. Sektion 1–2, SE1–SE2 och sektion 2013, SE2013 är markerade. I Slotsgatan är äldre schakt I, II och III, S1–SIII, som togs upp år 1994 markerade. + = koordinater. Koordinatpunkternas värden ses i figur 5. Utdrag ur den kommunala bakgrundskartan. Skala 1:1000.

Figur 5. Undersökningsområdet med schakt 1–4, S1–S4 markerade. Sektionerna 1, SE1, 2, SE2 och sektion 2013, SE2013, är markerade med rött. Utdrag ur den kommunala bakgrundskartan. Skala 1:500.

Förmedling

Vestmanlands läns tidning gjorde ett reportage (Östin 18/10 2013). Vidare gjorde SVT Västmanlandsnytt reportage (Hinteregger 19/10 2013).

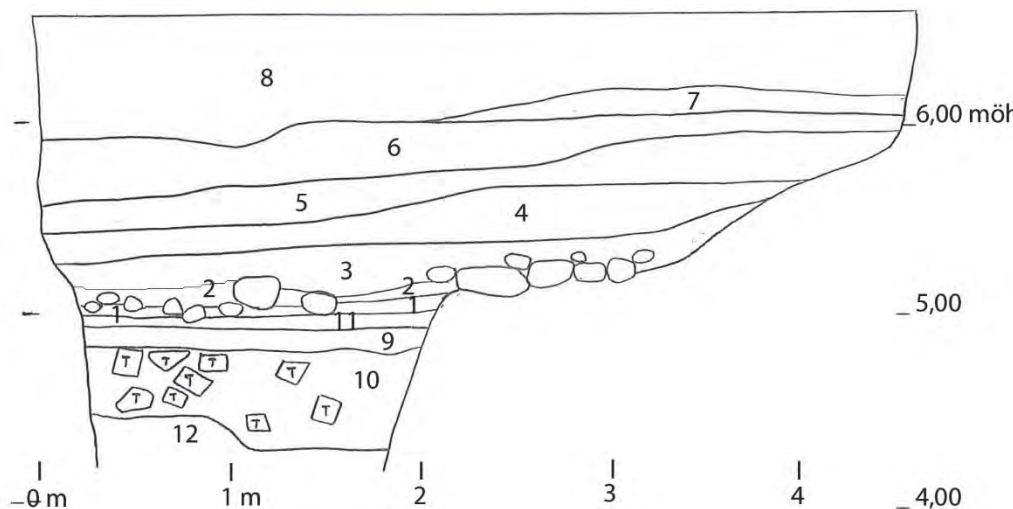
Undersökningsresultat och tolkningar

Schakt 1 – stenlagd yta, 1700–1800-tal

Totalt togs det upp fyra schakt (se bilaga 2). Schakt 1 (figur 5) var ca 4,6×2,6 meter stort och 3 meter djupt. Schaktets östra del var störd. Kulturlager framkom intill den västra schaktväggen. En sektion (2 se figur 6) upprättades. I lagren framkom fynd från 1700–1900-tal. Lagren i plan undersöktes genom varsam schaktning, det var i huvudsak påförda lager. Det framkom en nivå, motsvarande lager 2 i sektion 2 (se figur 6), på vilken det fanns en stenlagd yta (se figur 7–8). Antagligen utgjorde stenarna en del av en gårdsplan. Inga fynd påträffades direkt bland stenarna, men på den stenlagda ytan fanns det ett lager (nr 3) i vilket det påträffades en del av ett skaft till en kritpipa (fnr 7). I lagret framkom också en bit fajans (fnr 8) som dateras till 1700–1800-tal.

Under den stenlagda ytan fanns det flera olika påförda lager och underst, på leran, fanns ett 0,3–0,5 meter tjock påfört lager med lera, tegel, bruk och vingtegel (lager 10). Bland rasmassorna fanns en tegelsten med storlek 13×9×26 cm. Någon säker datering av en tegelsten kan inte ges, men möjligheten finns att den var tillverkad under medeltiden på grund av storleken som överensstämmer med medeltida tegelsten. Vingtegel började tillverkas under 1600-talet, men var ovanligt vid den tiden, det är därför troligast att lagret är från 1700-talet, men en datering till 1600-talet är möjlig. Lagret var påfört och utgjordes av rasmassor från ett hus. Lagren har sannolikt påförts på denna plats för att skapa en stabil förhöjd marknivå invid Svartån.

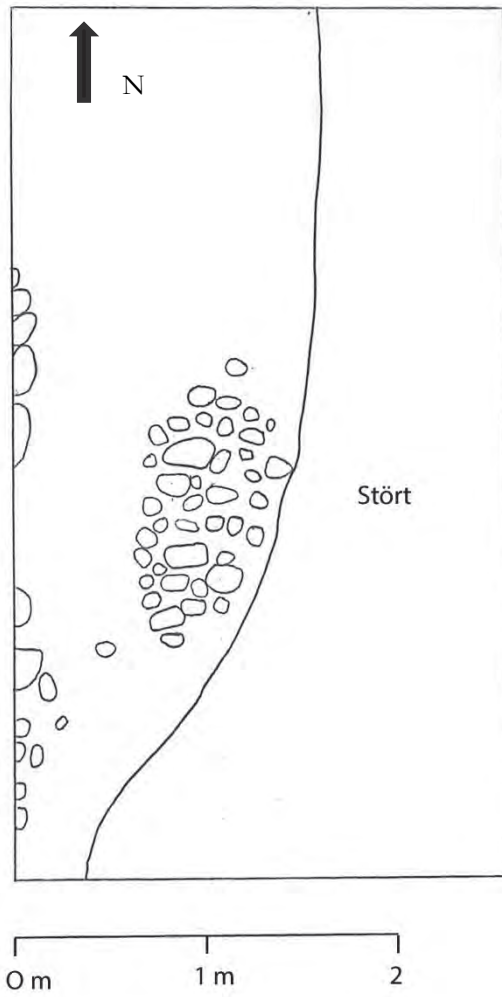
Det understa lagret (12) bestod av blå lera och hade en homogen karaktär och nivån verkade markplanerad, d.v.s. schaktad. Inga strandavsatta lager framkom och inga spår av några medeltida lager fanns bevarade.

Figur 6. Sektion 2 sedd från öster. Sektionen dokumenterades i schakt 1 (se figur 5). Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Gråbrun lera och grus.
2. Gråbrun morän och lera. Den stenlagda ytan var anlagd ovanpå denna nivå.
3. Gråbrun sand och lerblandad kulturjord med inslag av tegel. Fynd, del av kritpipa.
4. Brungrå sand och lerblandad kulturjord. Mer lera och sand än i lager 3. Inslag av tegel och yngre rödgods.
5. Gråbrun lera och sandblandad kulturjord. Inslag av tegel.
6. Brun svart lera och sandblandad kulturjord.
7. Sand och lera. Påfört lager.
8. Sand. Bärlager.
9. Blågrå lera.
10. Blå lera med stort inslag av tegelstenar, kalkbruksbitar och vingtegel. Påförda massor, rasmassor från ett hus. 1600–1700-tal.
11. Brun sand, sättsand.
12. Blå lera.

Figur 7. I schakt 1 framkom en stenlagd yta som kan representera en marknivå inne på tommark. Lagret dateras till 1700-talet. Se figur 5 för schaktets läge. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Figur 8. Översikt över schakt 1. Fotograferat från sydöst av Jonas Ros.

Schakt 2 – påförda massor

Schakt 2 var ca 5×4 meter stort och ca 3,5 meter djupt. I schaktet påträffades endast påförda massor i form av jord, grus, sten och tegel. Ursprunglig marknivå var bortschaktad (se figur 5). Inga fynd framkom i schakt 2.

Schakt 3 – grus och sand

Schaktet 3 (se figur 5 och 9) togs upp för nedläggande av fjärrkyla och fiber och sträckte sig i trottoaren parallellt med Stora Gatan från Slottsgatan och fram till schakt 2. Schaktet var totalt ca 32 meter långt och ca 1,4 meter brett och drygt 1 meter djup. Inga kulturlager framkom i schaktet. Längs med hela schaktet fanns grus och sand och längs med schaktbottens norra sträckning låg det en kulvert. Eventuella kulturlager på denna plats har schaktats bort i samband med att kulverten lades ned. Inga fynd framkom i schakt 3.

Figur 9. Schakt 3. I bakgrunden ses grunden till restaurangen. Fotograferat från väster av Jonas Ros.

Schakt 4 – vikingatida och medeltida bebyggelse

Schakt 4 (se figur 5, 10 och 12) hade en längd av ca 28 meter och var ca 1,4–2 meter brett och 1,6–2 meter djupt. I schaktets västra del var det stört till följd av att där tidigare schaktats för brunnar och ventiler. I den norra schaktväggen fanns det inga kulturlager bevarade, där var det endast grus och sand. Kulturlager framkom längs en sträcka av drygt 6 meter i den södra schaktväggen och en sektion (1, se figur 5, 11 och 13) upprättades längs med den sträckan. I schaktets vidare sträckning österut fram till byggsplatsen för restaurangen fanns inga kulturlager bevarade, det framkom bl.a. betong i schaktbotten.

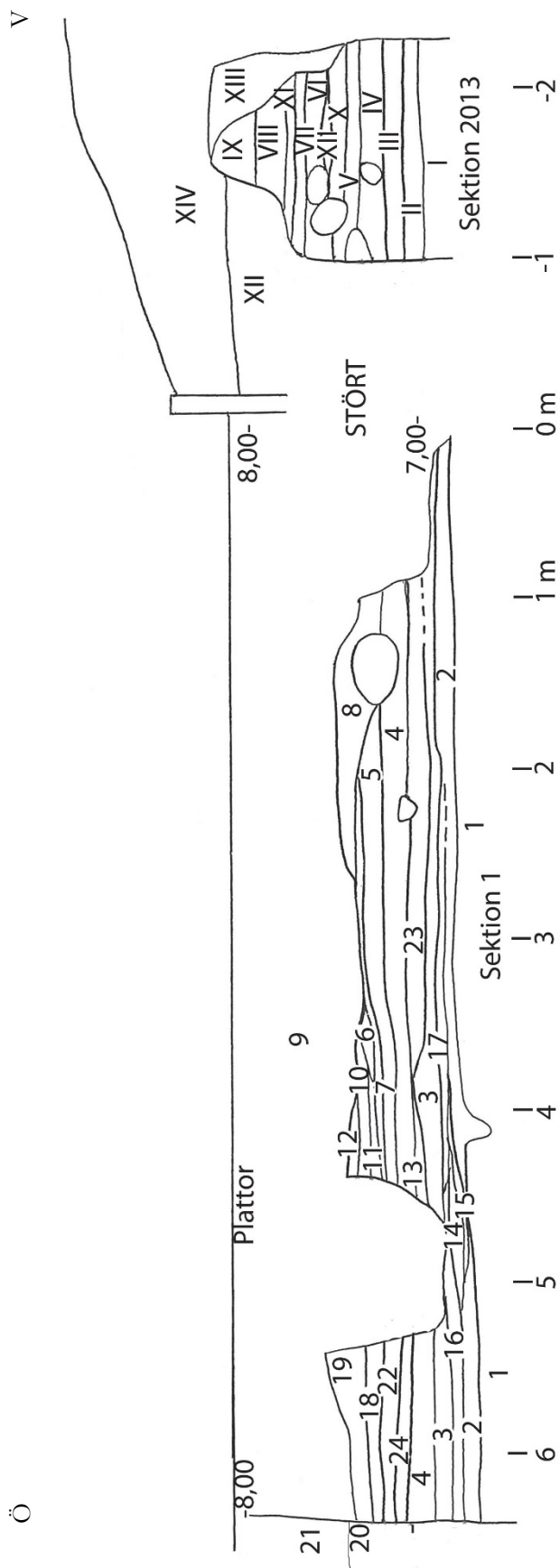
Det har antingen funnits någon byggnad där under senare tid, alternativt har massor påförts på denna plats. Det var inte möjligt att fastställa hur ursprungstopografin såg ut i den östra delen av schaktet.

Invid sektion 1 mellan 5–6,4 meter fanns det kulturlager med en tjocklek av ca 0,4 meter bevarade i plan (se figur 5). Lagren på denna plats undersöktes genom handgrävning lagervis, men inga konstruktioner påträffades.

Den västra delen av schaktet 4 togs tidigare upp under 2013. Där framkom ca 1 meter tjockt kulturlager i schaktets södra schaktvägg (Alström 2014). Sektionen som upprättades i schakt 4 anslöt till de lager som dokumenterats där. Här nedan redovisas båda sektionerna. Den del av sektionen som publicerats av Alström benämns sektion 2013 och den andra delen benämns sektion 1 (se figur 5 och 11). Den dokumenterade sektionen ses i figur 11 och i figur 21 ses en bild av sektionen med tolkade huslägen och preliminär fasindelning av lagren.

Figur 10. Undersökningsområdet med schaktet där det påträffades vikingatida och medeltida kulturlager i Stadsparken i schakt 4. Kulturlager fanns endast bevarade i den högra, södra, schaktväggen. Fotograferat från väster från Slottsgatan av Jonas Ros.

Figur 11. Sektionen som visar de vikingatida och tidigmedeltida kulturlagren i Stadsparken. Till vänster ses sektion 1 som upprättades vid förundersökningen och till höger ses sektion 2013 (som är efter Alström 2014). Sektionen är sedd från norr. Slotsgatan ligger till höger om sektionen och Svartån till vänster. Se figur 21 med tolkning och fasindelning av lagren. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros

Lagerbeskrivningar till sektion 1 och 2013 i figur 11 och 21.

Sektion 1:

1. Grå lera. Undergrund.
2. Brun lerblandad kulturjord. ¹⁴C-prov från lagret (Ua-48048) 890–1030 e.Kr (kal. 2 Sigma)
3. Gråbrun lerblandad kulturjord med kolstänk och enstaka ben. ¹⁴C-prov från lagret (Ua-48047) 980–1160 e.Kr. (kal 2 sigma).
4. Gråbrun lerblandad kulturjord, vid 6,12 meter fynd av en sammansatt enkelkam.
5. Brungrå lerblandad kulturjord.
6. Rödbrun bränd sand. Rester av en härd.
7. Grå lera. Möjligtvis golvlager.
8. Svartbrun kulturjord med stort inslag av tegelflisor och kol. Fynd av yngre rödgods från 1700-talet.
9. Sand och sten. Bärlager, i toppen plattor.
10. Gråbrun lerblandad lera.
11. Brungrå kulturjord.
12. Gråbrun kulturjord med inslag av tegel.
13. Lerblandad kulturjord.
14. Aska. Härd.
15. Brunsvart kulturjord.
17. Lerblandad kulturjord.
18. Svartbrun kulturjord med stort inslag av tegelflisor och kol. Liknar lager 8, möjligtvis samma lager.
19. Lera, tegel och kalkbruk. Påfört lager.
20. Påförd lera. Påförd under senare tid, sannolikt 1900-tal.
21. Lera, jord, sten och tegel. Påfört lager.
22. Lera blandad med kulturjord.
23. Lera blandad med kulturjord.
24. Lerblandad kulturjord.

Sektion 2013:

- I. Blågrå lera, undergrund.
- II. Ljusbrun omrörd lera med inslag av organiskt material.
- III. Brun kulturjord blandad med lera. Stort inslag av organiskt material samt kolstänk. ¹⁴C-prov från lagret (Ua-46466) 810–1000 e.Kr (kal. 2 sigma).
- IV. Rödbrun kulturjord lerblandad med stort inslag av förmultnat organiskt material.
- V. Brun lera med organiskt material, möjligen en golvnivå.
- VI. Brun lerblandad kulturlager med inblandning av sot. Golv?
- VII. Gråbrun lera eventuell golvnivå.
- VIII. Brunsvart lerblandad kulturjord med inslag av tegel och stenar.
- IX. Sandblandad kulturjord med stort inslag av tegel. Påförda massor ev. raseringsmassor.
- X. Rödbrun kulturjord. ¹⁴C-prov från lagret (Ua-46467) 1030-1220 e.Kr (kal. 2 sigma).
- XI. Brun lerblandad kulturjord med inslag av kol och sot stort inslag av ben. ¹⁴C-prov från lagret (Ua-46468) 1290–1410 e.Kr. (kal 2. Sigma).
- XII. Brun lera.
- XIII. Påförda massor med grus.
- XIV. Planteringsjord i rabatt.

Figur 12. Schaktet med de vikingatida och medeltida kulturlagren i den vänstra, södra, sidan av schakt 4. Fotograferat från sydöst av Jonas Ros.

Figur 13. Fotografi som visar del av sektion 1, vid ca 2,5–6 meter (jfr figur 11). Byggnaderna antas ha legat i Zon IV och kan då ha haft social funktion och varit ballar. Fotografi från nordväst av Jonas Ros.

Fynd

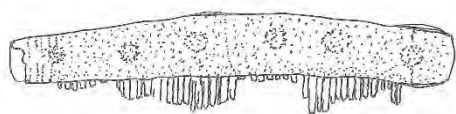
Det påträffades endast ett mindre fyndmaterial (se bilaga 1) i kulturlagren från senvikingatid/tidig medeltid, men fynden är betydelsefulla eftersom de visar på aktiviteter som var vanliga i städer. I lager 4 påträffades en sammansatt enkelkam som dateras till 1000-talet (fnr 1, se figur 14 och 15). Kammen konserverades (se bilaga 4). Studier av spridning av sammansatta enkelkammar från kulturlager i Lund visar att kamtypen sammanfaller med bebyggelsens utbredning och de kan därför användas som bebyggelseindikerande i städer (Andrén 1980 s. 40). I lager 4 påträffades en bit smidesslagg (fnr 2). I lager 16 påträffades tre skärvor järnålderskeramik magrad med få men ganska stora kvartskorn (fnr 4), fyndet påträffades intill en härd.

I lager 16 påträffades en bit sågat horn, en del av ett kvicke, d.v.s. benkärnan, till horn från får/get (fnr 3). I samma lager påträffades en bronstråd ca 8,5 cm lång (fnr 5). Tråden har varit avsedd att användas för tillverkning av bronsnitar till sammansatta enkelkammar. Sammanslaget är fyndsammansättningen typisk för vad som kan påträffas i bebyggelselager i tidiga städer.

I schakt 1 (se nedan) påträffades delar av en kritpipa (fnr 7). Vidare påträffades yngre rödgoods (fnr 9, 10 och 11) från 1700–1800-talen och delar av fajansfat från 1700–1800-tal (fnr 8). Inga fynd framkom i schakt 2 och 3.

Figur 14. Fotografi av den sammansatta enkel kam (fnr 1) från 1000-talet som påträffades i lager 4. Fotograferat av Jonas Ros.

Figur 15. Ritning av kammen som påträffades i lager 4. Skala 1:2. Ritning Jonas Ros.

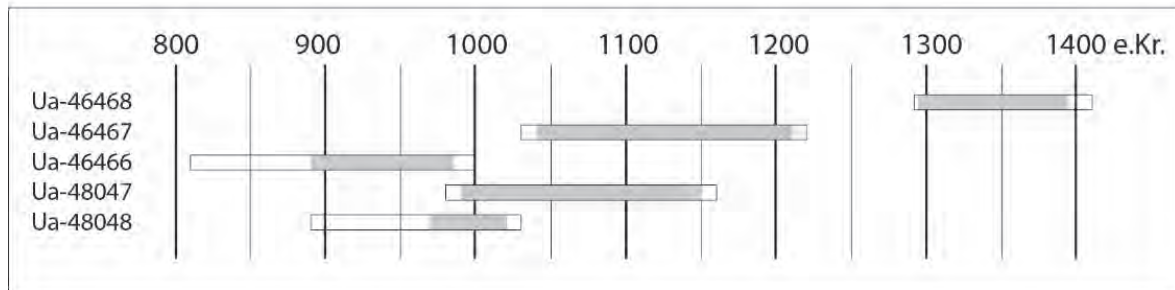
¹⁴C-dateringar

Totalt finns det fem ¹⁴C-dateringar från sektion 1 och 2013 (se figur 16 och 17). Från sektion 1 skickades två ¹⁴C-prover in för analys (se bilaga 3). En tand från ett får insamlades från lager 2. Benet ¹⁴C-daterades till 890–1030 e.Kr. (kal. 2 sigma, se bilaga 3). Det insamlade en tand från ett får från lager 3. Benet ¹⁴C-daterades till 980–1160 e.Kr. (kal. 2 sigma, se bilaga 3). Felmarginaller vid ¹⁴C-dateringar presenteras i intervall. Värden kalibrerade med 1 sigma betyder att dateringen med 68,2% säkerhet infaller någon gång inom de angivna åren och värden kalibrerade med 2 sigma betecknar 95,4% säkerhet.

Från undersökningen 2013, sektion 2013 (se figur 16 och 17) skickades tre ¹⁴C-prover in för analys (se Alström 2014). Ett ben från lager III ¹⁴C-dateras till perioden 810–1000 e.Kr. (kal. 2 sigma). Från lager X ¹⁴C-dateras ett ben till 1030–1220 e.Kr. (kal. 2 sigma). Ett ben från lager XI ¹⁴C-dateras till 1290–1410 e.Kr. (kal. 2 sigma).

Lab nr	Sektion	lager	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-48048	1	2	Ben, färtand	1054±32	970–1020	890–1030
Ua-48047	1	3	Ben, färtand	995±30	990–1150	980–1160
Ua-46466	2013	III	Ben	1123±31	890–975	810–1000
Ua-46467	2013	X	Ben	896±30	1040–1210	1030–1220
Ua-46468	2013	XI	Ben	614±30	1295–1395	1290–1410

Figur 16. Tabellen visar ¹⁴C-prover från sektion 1 och 2013. Samtliga dateringar är e.Kr.

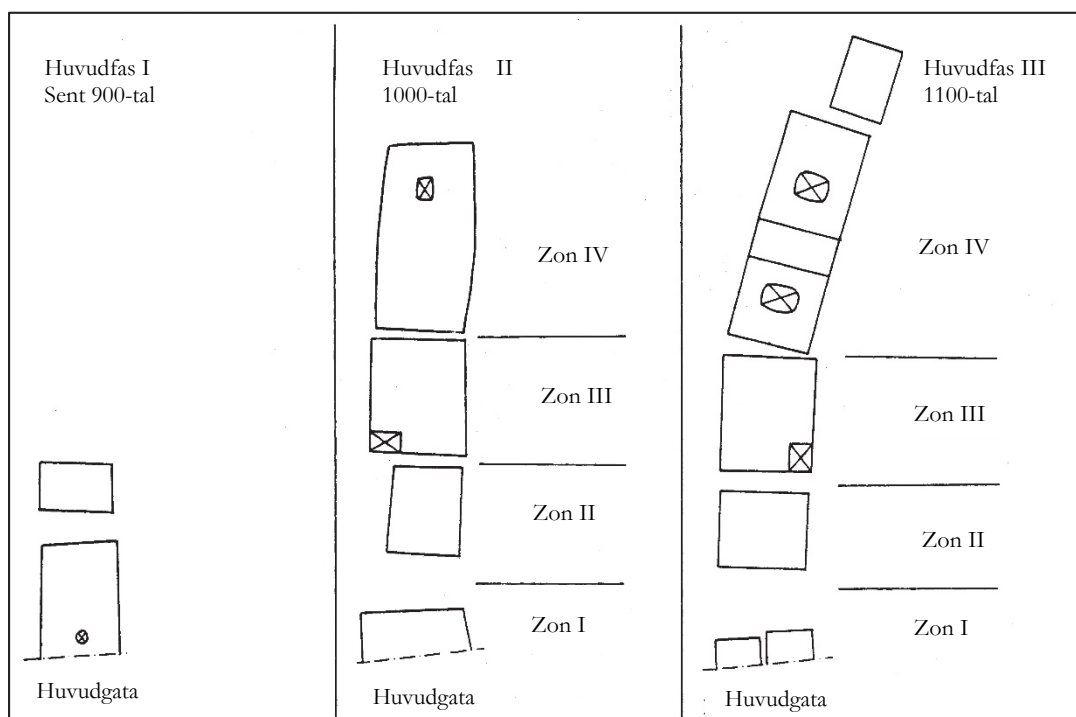

Figur 17. Graf över de fem ¹⁴C-dateringarna i sektion 1 och 2013. De vita partierna är kalibrerade med två sigma och de gråa partierna med ett sigma. Bild: Anna-Lena Hallgren.

Stadsgårdar i Sigtuna

Här kommer i korthet två undersökningar som gjorts av stadsbebyggelse i Sigtuna att sammanfattas. Bebyggelsen som undersöktes i Stadsparken i Västerås tolkas nämligen uppvisa likheter med de stadsgårdar som undersökts där. Denna redogörelse ligger sedan till grund för en tolkning av lagren i den dokumenterade sektionen.

Staden Sigtuna är belägen invid Mälaren. Staden var uppbyggd med tomter på ömse sidor av Stora Gatan som har en S-form. Arkeologiska undersökningar visar att Sigtuna anlades ca 970 e.Kr. Sigtuna anlades sannolikt av kungen och då troligtvis av Erik Segersäll (se t.ex. Petterson 1995; Ros 2009; Tesch 1990; Wikström 2011). De senvikingatida/tidigmedeltida tomterna längs med Stora gatan hade ofta en bredd på 7–8 meter och de var drygt 30 meter långa. Tomternas kortsida var vänd mot gatan. På den norra sidan av gatan, i kvarteret Trädgårdsmästaren, har arkeologiska undersökningar visat att bebyggelsen på tomterna kan indelas i olika zoner med olika funktioner (se figur 18). Antalet hus på tomterna kunde variera något, men en bestämd bebyggelsestruktur kunde påvisas. Under den äldsta tiden, under 900-talets slut, var det endast 2–3 hus på tomterna. Senare under 1000-talet fanns det närmast gatan en bod, zon 1 avsedd för marknadsmässig handel och hantverk, där bakom fanns ett förvaringshus, zon 2. Bakom detta hus fanns en byggnad som hade funktion som kök, zon 3, och längre in på tomten fanns en hallbyggnad, zon 4, som primärt hade social funktion. De som ägde husen på tomterna kan ha bott i hallbyggnaden. Under 1100-talet expanderade tomterna och mindre hus uppfördes då längst bak på tomterna. På den södra sidan av Stora Gatan har det funnits tomter med en likande bebyggelsestruktur som på den norra sidan.

Figur 18. Bebyggelsestrukturen i kvarteret Trädgårdsmästaren i Sigtuna. Gatan lög nedtill på bilden. Stadsgården genomgick en utveckling över tid. Till vänster ses bebyggelsen under sent 900-tal. Bebyggelsen på tomten under 1000-talet kan indelas i fyra olika zoner. Under 1100-talet förlängdes tomten något och parvisa bodar uppfördes invid gatan (efter Petterson 1995).

En något annorlunda tomtstruktur påvisades i kvarteret Urmakaren i Sigtuna. Undersökningsområdet omfattade en gata med tomter med bebyggelse på ömse sidor (se figur 19). Ett av de undersökta husen var Olof Skötkonungs mynthus. På denna plats bestod en tomt av två parceller med två husrader och byggnaderna hade bestämda funktioner. Närmast gatan i zon 1a fanns ett loftbhus med flera funktioner, i zon 1b fanns en stuga, i zon 2 ett förvaringshus, ett kök i zon 3 och en hall i zon 4 (se figur 19) (Ros 2008; 2009).

Figur 19. Bebyggelserester i kvarteret Urmakaren i Sigtuna från omkring år 1000 e.Kr. Undersökningsområdet delades av en mindre gata. På den nedre delen av bilden ses en tomt som var uppbyggd av två parceller med två husrader och byggnaderna hade olika funktioner och hade funktion som loftbod/mynthus i zon 1a, stuga i zon 1b, förvaringshus i zon 2, kök i zon 3 och hall i zon 4 (efter Ros 2009).

Tolkning av lagren i sektionen

Mycket lite av kulturlagren är undersökta, det framkom lite kulturlager i plan (se figur 5), men där fanns inga anläggningar. Dokumentationen består av sektioner.

Med utgångspunkt från undersökningar i andra städer kommer det här att presenteras en tolkning av de lager som dokumenterades i sektionen. Lagren som dokumenterades i sektion 1 (se figur 11) har hypotetiskt indelats i 8 bebyggelsefaser (se figur 20 och 21). Med en bebyggelsefas avses bebyggelse som bedöms ha funnits samtida inom undersökningsområdet. Med en underfas avses att en mindre förändring har ägt rum, exempelvis att ett hus byggts om och t.ex. fått en ny vägg eller ett nytt golv.

Fas	Sektion 1	Sektion 2013	¹⁴ C, kal 1 sigma och daterande fynd
Fas 1	Lager 2 avsattes och ett stolphål indikerar att det har funnits bebyggelse på platsen.	Lager II tillkom.	Lager 2, 890–1030.
Fas 2	En härd, lager 14, representerar bebyggelsen och ett kulturlager, 16, avsattes.	Lager III avsattes. Ett ben skickades in för ¹⁴ C-analys.	Lager III, 810–1000.
Underfas 2a	Ett lager, 17, representerar ett lergolv och på det avsattes lager, 3 och 23.	-	Lager 3, 980–1160.
Fas 3	Ett lager, lager 13, representerar ett lergolv och på det avsattes ett lager, 4.	Lager IV avsattes.	Lager 4, sammansatt enkelkam (fnr 1) från 1000-talet.
Fas 4	Fasen representeras av lager 24 som finns fr.o.m. 5,34 meter och lager, 5 som avsätts. Vid 0,2–0,6 meter har det funnits en sten som antagligen har haft funktion som syllsten i ett hus.	Lager V, golv, och lager X tillkom. De representerar ett hus.	Lager X, 1030–1220.
Fas 5	Lager 7 representerar ett lergolv och möjligtvis var lager 22 en fortsättning, lappning, av samma golvyta. Lager 6 utgör rester av en härd och lager 11 ett avsatt lager i huset	Lager XII, golv?, och lager VI tillkom.	
Fas 6	Lager 10 utgör rester av en bebyggelsefas.	Lager VII, golv, och lager XI tillkom.	Lager XI, 1290–1410.
	Medeltida kulturlager schaktades bort.		
Fas 7	Lager 8 och 18 tillkom.		Lager 18 yngre rödgods (fnr 8) 1700–1800-tal
Fas 8	Det påförs bärlager, lager 9, och plattor läggs på markytan.		1900-tal och senare.

Figur 20. Fasindelning av de olika lagren i sektion 1 och 2013 (se figur 11 och 21). För ¹⁴C-dateringar se även figur 16 och 17.

Den dokumenterade sektionen bedöms visa delar av en senvikingatida/tidigmedeltida stadsgård som kan ha sträckt sig från Slottsgatans föregångare och ned mot Svartån. Sannolikt har de medeltida kulturlagren ursprungligen varit betydligt tjockare på denna plats, men de övre lagren har försvunnit i samband med sentida markarbeten. I sektionen (se figur 11 och 21) ses vad som tolkas vara delar av två olika huslägen. Det främsta argumentet för att det rör sig om två olika huslägen är att lagren har olika

tjocklekar i de två sektionerna. Det var olika aktiviteter i olika huslägen och det resulterade i skillnader i kulturlagertillväxten.

Det ena husläget ses vid ca 0–6,4 meter och det andra vid -1–2,3 meter. Men det är uppskattningsvis ca 10 meter tomtmark från sektionen fram till dåvarande gatan och längs den sträckan kan det ha funnits två hus. Vid arkeologiska undersökningar av stadsbebyggelse kan bebyggelsen på tomter indelas i olika zoner med olika funktioner, se sid 23ff. om zonindelning. Huslägena som dokumenterades i sektionen tolkas representerar två olika zoner på tomten och de motsvarar zonindelningen i Sigtuna och benämns zon III och zon IV. Närmare gatan antas det ha funnits två huslägen, benämnda zon I och II, de är dock inte undersökta.

Hall i Zon IV i Stadsparken – sektion 1

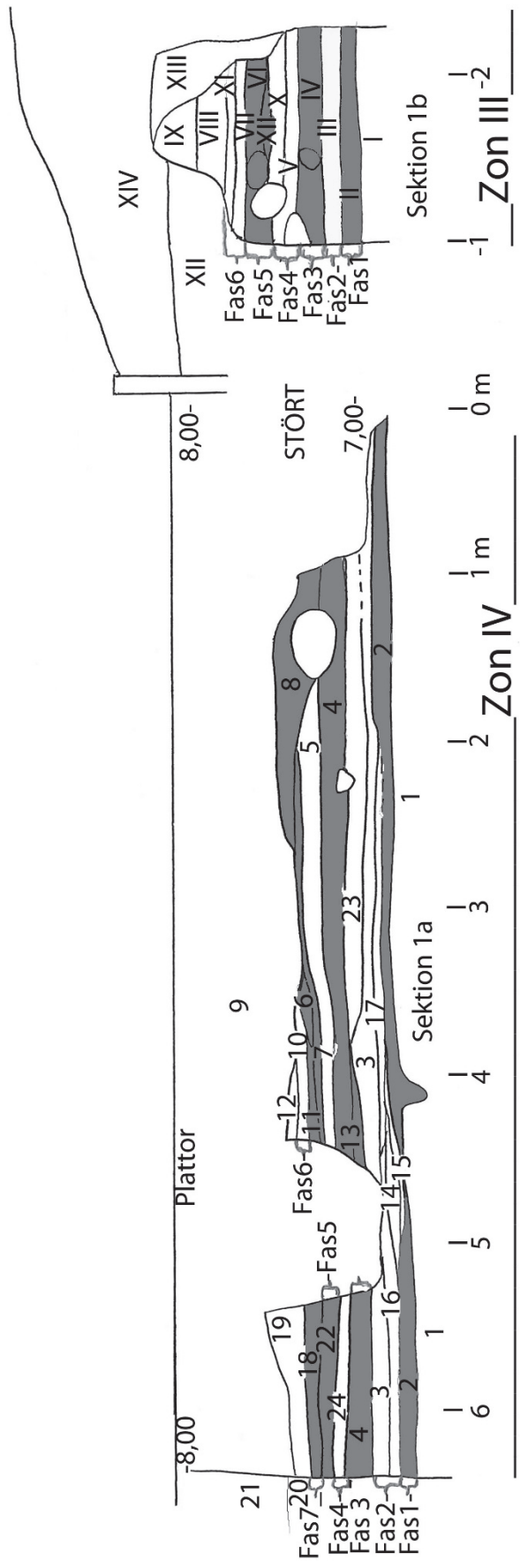
Kulturlagren som dokumenterades i sektionen har hypotetiskt indelats i olika bebyggelsefaser. Faserna ses i figur 21 (jfr figur 13) och redovisas i tabell (se figur 20 och 22). I sektionen vid 1,2–1,6 meter framkom en sten som bedöms vara en syllsten som förts till fas 4 (se figur 21). Mellan sektion 1 och 2013, längs en sträcka av upp till 1,8 meter, var kulturlagren söndergrävda, men bedömningen görs att där har funnits syllstenar i de tidigare faserna. Mycket talar för att husen som dokumenterats i sektion 1, i det äldsta skedet, har haft syllstenar som legat någon meter längre västerut i störningen mellan ca 0–1,6 meter. Husen har fortsatt till vänster i sektionen, d.v.s. österut.

Det dokumenterades två härdar (lager 14 och 6, se figur 21) i detta husläge. Det framkom inga syllstenar eller andra spår av väggar intill härdarna som tyder på att det var hörnhärdar och att byggnaderna skulle vara ekonomibyggnader och t.ex. haft funktion som kök. Troligtvis har härdarna legat på golven i husen och byggnader som hade härdar på det sättet hade oftast social funktion och hade funktion som hallar. En teori är att sektionen vid 0–6,4 meter representerar delar av hus som primärt har haft social funktion och att man även bodde där. Husläget benämns zon IV och kan jämföras med bebyggelsen i kvarteret Trädgårdsmästaren i Sigtuna (se figur 18).

Kök Zon III i Stadsparken – sektion 2013

I sektion 2013 (se figur 21) framkom flera olika golvnivåer från olika hus och där dokumenterades även stenar som bedöms vara syllstenar. Dessa hus har fortsatt till höger i sektionen, d.v.s. västerut. Husläget benämns zon III. Husens funktioner kan inte fastställas, men en teori är att de hade funktion som kök. Teorin baserar sig på jämförelser med arkeologiskt undersökt bebyggelse i Sigtuna (se figur 18 och 19).

I sektion 2013 ser vi att syllstenar blir synliga i sektionen först i lager IV eller V. Troligtvis har husens väggar under den äldsta tiden legat något längre västerut, d.v.s. till höger i sektionen. Dessa iakttagelser kan synas små och obetydliga, men jag menar att ändringarna troligtvis representerar förändringar av bebyggelsestrukturen på tomten. En möjlighet är att det var husen invid gatan som orsakade dessa förändringar, jfr syllstenar i zon IV. Under vad som bedöms vara fas 4 kan det invid gatan ha uppförts något större hus än tidigare, förslagsvis bodar, i vilka det bedrevs hantverk och marknadsmässig handel. Om det uppfördes något större hus invid gatan så kan övrig bebyggelse på tomten ha förskjutits något mot Svartån.

Figur 21. Sektion som visar en tolkning och fasindelning av de vikingatida och tidigmedeltida kulturlagren i Stadsparcken. Se figur 11 utan tolkning och fasindelning av lagren. Till vänster ses sektion 1 som upprättades vid förundersökningen. Till höger ses sektion 2013 (som är efter Alström 2014). De två sektionerna tolkas representera två olika buslägen/zoner. Till vänster ses zon IV och till höger ses zon III. Lagren har hypotetiskt indelats i 8 bebyggelsefaser. Fas 1–8 markerade med F1–F8 (jfr figur 10). Sektionen är sedd från norr. Slotsgatan ligger till höger om sektionen och Svartån till vänster. Skala 1:40.
 Rättning: Jonas Ros.

Datering av faserna

I figur 20 och 22 redovisas ¹⁴C-dateringar, lagren och fasindelningar av lagren i sektion 1 och 2013 (se figur 21). ¹⁴C-dateringar medger inga exakta dateringar. Den äldsta bebyggelsen har anlagts före år 1000, någon gång under 900-talet. Om vi antar att den yngsta medeltida fasen, fas 6, upphörde ca 1350 så omfattar kulturlagret ungefär en period av ca 380 år. I så fall omfattade de enskilda faserna ca 60 år. Men vanligast var att tidigmedeltida hus i städer stod mellan ca 10–50 år (Ros 2009 s. 74 och där anf. litt.). Man skulle teoretiskt kunna tänka sig följande dateringar av faserna (se figur 22), fas 1 900-talets slut till omkring år 1000. Fas 2–2a omkring år 1000 till omkring 1000-talets mitt. Men eftersom vi inte vet dateringen av den äldsta bebyggelsen så redovisas dateringen av fas 1–2 tillsammans till perioden 900-talets slut till omkring 1000-talets mitt. Fas 3 1000-talets andra hälft och in på 1100-talet. Fas 4 1100-talet. Fas 5 1200-talet. Fas 6 1300-talet.

Fas	Lager i sektion 1	Lager i sektion 2013	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma	Daterande fynd	Förslag på tolkningar av dateringarna	
1	2	II	970–1020	890–1030		950/970–1050	
2	14, 16	III	890–975	810–1000			
2a	17, 3 , 23		990–1150	980–1160			
3	13, 4	IV			Lager 4, sammansatt enkelkam (fnr 1) från 1000-talet.	1050–1100	
4	24, 5	V, X	1040–1210	1030–1220		1100–1200	
5	7, 22, 6 11	XII, VI				1200–1300	
6	10	VII, XI	1295–1395	1290–1410		1300–1400	
	Medeltida kulturlager schaktades bort.						1700–1800-tal
7			8, 18		Lager 18 yngre rödgods (fnr 8).	1700–1900-tal	
8			Bärlager.			1900-tal	

Figur 22. Tabell som visar fasindelning av lagren och ¹⁴C-dateringar i sektion 1 och 2013. Fet markering av lagernummer visar att ¹⁴C-prov tagits från det lagret. I lager 4, fas 3, påträffades det en sammansatt enkelkam (sektionen ses i figur 21).

Figur 23. Stadsparken på 1880-talet. Till höger ses Stora gatan. Huset i bildens mitt var en serveringslokal som staden lät bygga. Bakom serveringslokalen ligger Slottsgatan. Foto: tidningsurklipp från Västmanlands läns museums arkivfoton.

Avslutande diskussion

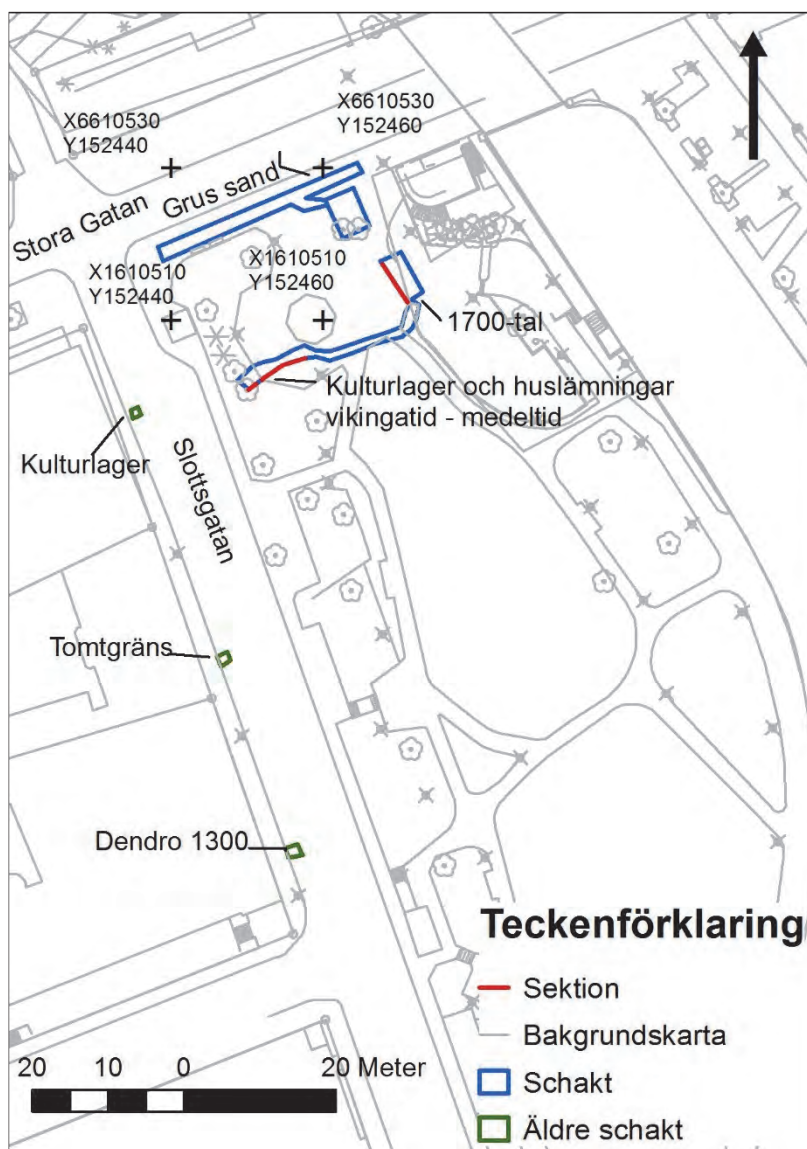
Sammanfattning av undersökningsresultaten

Undersökningen i Stadsparken

Vid den arkeologiska undersökningen dokumenterades en sektion som tolkas visa två olika huslägen som representerar två zoner med olika funktioner (se figur 11 och 21). De två huslägena i sektionen benämns zon III och IV. I zon IV har det funnits hus som bedöms ha haft funktion som hallar. Husen i zon III antas ha haft funktion som kök. Det är flera olika hus som överlagrade varandra. Fem ¹⁴C-dateringar från sektionen visar på datering från 900-tal till 1300–1400-tal (se figur 16 och 17). Det är troligt att det påträffats delar av en stadsgård, d.v.s. delar av en gård som legat på en stadsgårds tomt.

Bebyggelse vid gatan

Slottsgatan ligger väster om den dokumenterade sektionen. Slottsgatan har sannolikt haft en vikingatida/medeltida föregångare som har löpt parallellt med Svartån. Slottet har givit namn till gatan. Västerås slott uppfördes under 1300-talet och Slottsgatan måste dessförinnan ha burit ett äldre namn, men vi vet inte vilket. Vi vet inte exakt var den äldre gatan gick, men det är uppskattningsvis ca 10 meter fram till gatan från huset i zon III. Det antas finnas utrymme för två huslägen där. Närmast gatan kan det ha funnits en bod avsedd för handel och hantverk, benämnd zon I. I nästa zon kan det ha funnits en byggnad använd för förvaring, benämnd zon II.

Figur 24. Undersökningsområdet med schaktet där det framkom kulturlager och huslämningar som ¹⁴C-dateras till vikingatiden och medeltiden och det schakt där det framkom kulturlager från 1700-talet. Vidare ses äldre schakt i Slotsgatan där det påträffades kulturlager, ett tomtgränsdike och där det insamlades ett prov för dendrokronologisk analys som dateras till omkring 1300 e.Kr. Skala 1:1000.

Tomten invid vattnet

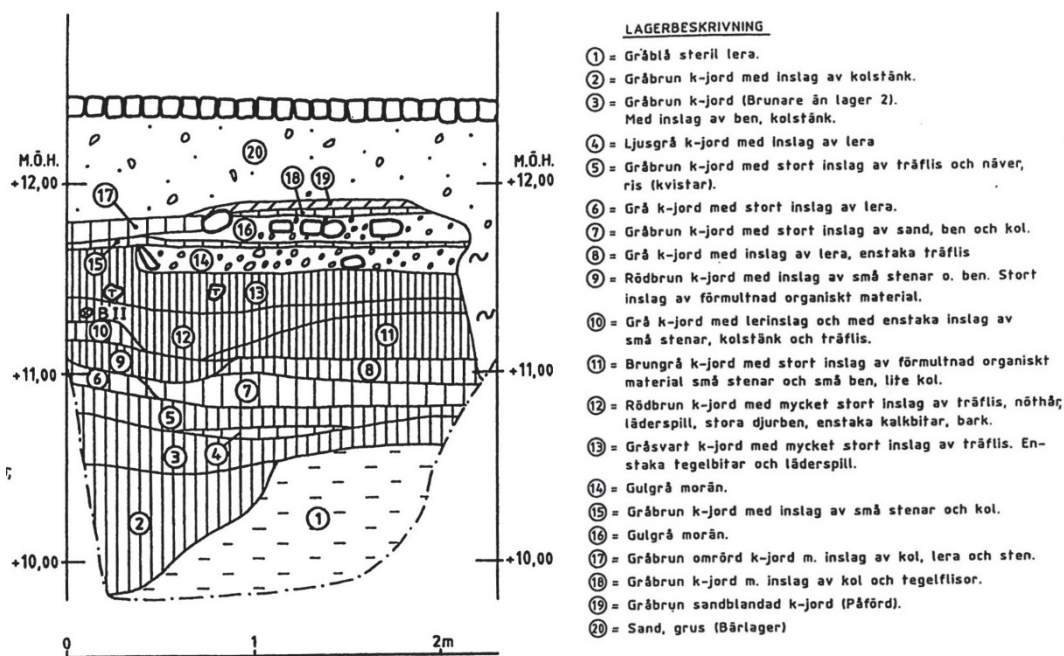
Det var inte möjligt att fastställa hur ursprungstopografin såg ut i undersökningsområdets östra delar invid Svartån, i schakt 1, 2 och 4, fanns nämligen inga vikingatida och medeltida kulturlager och inte heller någon ursprunglig marknivå bevarad. Det framkom bara kulturlager som dateras till 1700-tal (se figur 6–8 och 24) och senare. Vi vet därför inte hur det såg ut där de vikingatida och medeltida tomterna anslöt till Svartån. Man kan spekulera i möjligheten att där kan ha funnits mindre hus, små bryggor och uppläggningsplatser för mindre båtar. Att döma av den äldsta kartan från 1688 (se figur 2a) sträckte sig flera smala tomter ungefär fram till Svartåns nuvarande flöde. På sven Olssons rekonstruktion var det dock färre och större tomter i området (se figur 3). Under medeltiden var Svartån antagligen bredare och sträckt sig upp på området som nu är land.

Ägandet av marken

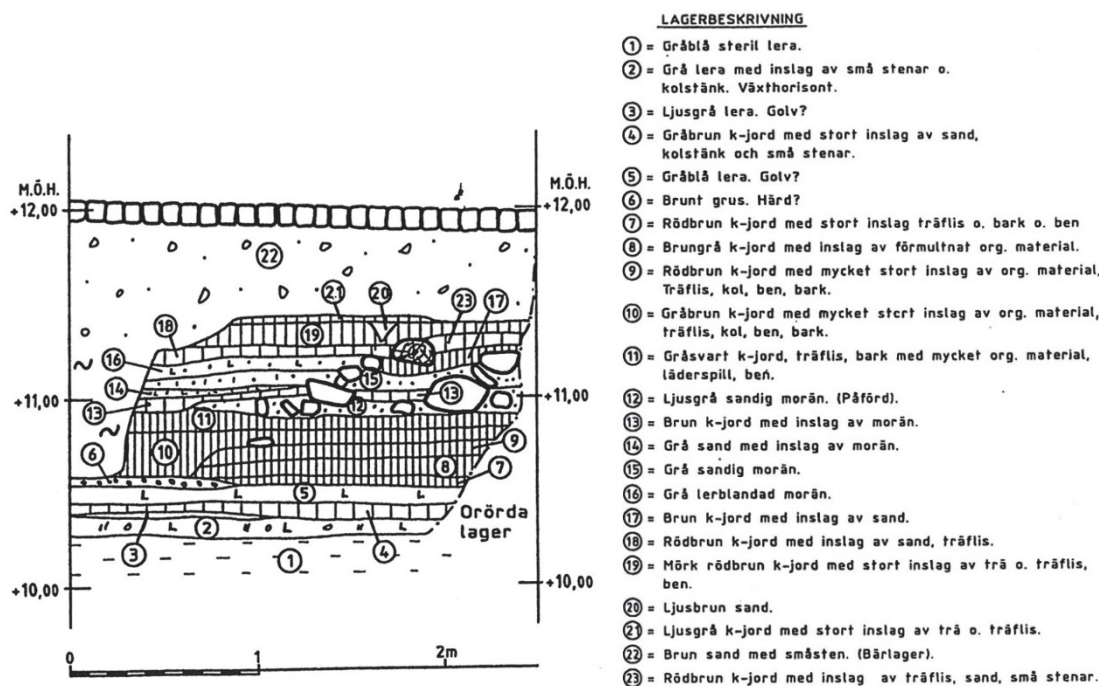
Enligt Sven Olsson var jordnaturen på platsen för undersökningsområdet självägande grund under senmedeltiden, tomterna ägdes alltså av enskilda. Under 1600-talet bodde det högre och mer välsituerade borgerskapet vid Slottsgatan. Området närmast slottet var gammal kronojord och där bodde kronans tjänare, slottsstatens ämbetsmän, vapensmeder och hantverkare vid slottet (Olsson 1985a s. 47; 1985b figur 20). Under 1880-talet var Stadsparkens norra del beväxt med träd och buskar och där fanns en serveringslokal (se figur 23).

Tidigare undersökning i Slottsgatan

År 1994 undersöktes delar av Slottsgatan i samband med en ombyggnad av gatan. De äldsta lagren dateras till 1000–1100-tal. Fyra olika schakt togs upp. I schakt II, drygt 30 meter söder om det aktuella undersökningsområdet, dokumenterades en sektion och där framkom lämningar av en nedgrävning som bedöms vara ett tomtgränsdike (se figur 4, schakt II (SII) samt figur 24 och 25). Tomtgränsdiket visar att området var tomtindelad från det allra äldsta skedet. I lager 12 påträffades äldre rödgods, en keramiktyp som förekommer från sent 1100-tal. I en annan av de dokumenterade sektionerna (se figur 4, schakt III (SIII) samt figur 24 och 26) insamlades ett dendrokronologiskt prov som dateras till omkring 1300. Under stocken som daterades fanns det ca 0,95 m tjockt kulturlager (Ros 1995). Daterande fynd eller ¹⁴C saknas tyvärr från det äldsta lagret.

Figur 25. I samband med en undersökning 1994 dokumenterades i Slottsgatan i schakt II vad som bedöms vara ett tomtgränsdike som fanns alltifrån det äldsta skedet. Sektion sedd från väster. I lager 12 påträffades äldre rödgods (BII). Se figur 4 och 24 för schaktets läge. Skala 1:40 (efter Ros 1995).

Figur 26. I samband med en undersökning 1994 i Slottsgatan i schakt III insamlades en stock, vid lager 16, som dendrokronologiskt daterades till omkring 1300. Under den daterade stocken fanns 0,95 meter tjocka kulturlager. Sektion sedd från väster. Se figur 4 och 22 för schaktets läge. Skala 1:40 (efter Ros 1995).

Västerås en centralort + tätort = STAD

Bebyggelsen som dokumenterats i sektionen i Stadsparken tolkas vara en del av en gård. Det tolkas vara del av en stadsgård som uppvisar likheter med de stadsgårdar som undersökts i kvarteret Trädgårdsmästaren i Sigtuna (se figur 18), men vi kan inte utesluta att bebyggelsestrukturen har liknat tomterna i kvarteret Urmakaren i Sigtuna (se figur 19) eller att det har varit en annorlunda bebyggelsestruktur. Under perioden från sent 900-tal till 1200-talets början var tomterna i många städer i Skandinavien ganska smala och långdragna, ofta 6–8 meter breda och ca 15–30 meter långa. Framtida arkeologiska undersökningar kan komplettera och nyansera de här framförda teorierna om bebyggelsen i Stadsparken.

Vi kan konstatera att det i undersökningsområdet i Stadsparken fanns flera på varandra överlagrande hus. Flera ¹⁴C-prov visar på dateringar till omkring år 1000 e.Kr. Under medeltiden har det funnits tomter på båda sidorna av Slottsgatan (se bild på omslag samt figur 27 och 28). Framtida arkeologiska undersökningar kan kanske visa utbredningen av den vikingatida bebyggelsen i området och om Västerås var en tätort omkring år 1000 e.Kr. Fynd av slagg (fnr 2) och avfall från kammakeri i form av horn (fnr 3) och bronstråd (fnr 5) som påträffades vid undersökningen är typiska fynd från kulturlager i städer.

Under medeltiden var Västerås utskeppningshamn för Bergslagen d.v.s. en viktig omlastningsplats för varor (Gustafsson 1977 s. 32ff). Inte minst järn från Bergslagen skeppades ut för vidare transport bl.a. till Tyskland. Västerås kan eventuellt redan under

Yngre järnåldern ha varit en viktig utskleppningshamn för järn, älghorn och skinn. Under 1300-talet vet vi att det i staden bedrevs ett omfattande hantverk, det förädlades bl.a. järn och andra metaller i smedjor i staden och läder bearbetades i hantverksbodas. Staden hade sannolikt funktion som marknadsplats för omlandet. Det är möjligt att orten redan under vikingatiden var en centralort och att där fanns en handelsplats. Staden blev ett viktigt kyrkligt centrum och en mötesplats. Fler funktioner tillkom allteftersom.

Det finns olika definitioner för begreppet stad. En möjlighet är att använda sig av skriftliga urbaniseringskriterier. Västerås äldsta skriftliga urbaniseringskriterium rör anläggandet av ett dominikanerkloster ca 1244 (Gustafsson 1977 s. 8). Ett problem med användandet av skriftliga urbaniseringskriterier är att de förutsätter förekomsten av skriftliga källor. En annan möjlighet är därför att definiera en stad som en ort som både är en centralort och en tätort. En stad skall även vara permanent bebodd och befolkad av män, kvinnor och barn (Andersson 1990 s. 26; Andrén 1985 s. 8).

Framtida arkeologiska undersökningar kan kanske visa över hur stort område som var bebyggt redan under vikingatiden. Vi har ingen tydlig bild av när Västerås blev en tätort och fick centrala funktioner. Indikationer finns dock på att orten kan ha varit en stad redan omkring år 1000 e.Kr. ¹⁴C-dateringarna (se figur 16, 17 och bilaga 3) medger dock inte exakt datering av det äldsta skedet.

I kvarteret Johannes, på den östra sidan av Svartån (se figur 2b:4), har det undersökts tidigkristna gravar (Welinder 1990). En kalibrering av resultaten visar att den äldsta gravens ¹⁴C-dateras till 960–1290 e.Kr. (kal. 2 sigma). Det är möjligt att begravningsplatsen var i funktion redan under vikingatiden och de som levde på tomtorna i nuvarande Stadsparken kan ha begravts där.

De flesta forskare anser att det var kungarna som anlade de senvikingatida och tidigmedeltida städerna i Skandinavien och det är troligt att även Västerås anlades av en kung, men det är en teori. Vi vet inte vem som anlade Västerås.

År 1361 skänkte kung Magnus (Eriksson) bort en kunglig huvudgård (*curia*) med sten- och träbyggnader i Västerås. (SDHK 7928; Kumlien 1971 s. 209). Vi vet inte när kungsgården tillkom. Kungsgården kan ha legat söder om domkyrkan på den andra sidan av ån sett från den tidiga stadsbebyggelsen. Enligt traditionen har mynthuset legat sydväst om domkyrkan i Domprostgården i kvarteret Jarl och kungsgården har kanske legat intill (Ros 2015b, jfr Grau 1904 s. 112 not i). Strax norr om domkyrkan har det funnits ett gravfält från järnåldern (FMIS: fornlämning Västerås 363:2) vilket visar att det fanns en gård, eller en by, i närheten vid den tiden.

Det är möjligt att det fanns stadsbebyggelse i Västerås före år 1000 e.Kr. Vi vet inte över hur stort område som det äldsta tomtreglerade området sträckte sig. Men längs med Slottsgatans båda sidor, från strax norr om Västgötegatan och kanske fram till Kungsgatan, har det funnits medeltida tomter och kanske har den bebyggelsen sitt ursprung från senvikingatid. Området vid Slottsgatan och Stadsparken har alltså en stor kunskapspotential och kan tillföra ny kunskap om Västerås äldsta skede. Att Västerås troligen var en stad omkring år 1000 ger oss nya perspektiv på Västmanland under vikingatiden.

Figur 27. På den västra sidan av Svartån fanns det troligen tomter under sen vikingatid och tidig medeltid. Fotograferat från sydöst från den östra sidan av Svartån av Jonas Ros.

Figur 28. Slottsgatan. På ömse sidor av gatan kan det ha funnits tomter under sen vikingatid och tidig medeltid. Till vänster ses Västgötegatan. Observera att domkyrkan ses i bakgrunden. Fotograferat från söder av Jonas Ros.

Referenser

Otryckta källor och internet

FMIS = Fornminnesregistret, se:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Hinteregger, J. 2013. Västerås – Äldre stad än man tidigare trott. SVT Västmanlandsnytt, 19/10 2013. Se:
<http://www.svt.se/nyheter/regionalt/vastmanlandsnytt/vasteras-en-aldre-stad-an-man-trott>

Ros, J. 1995. *Slottsgatan. Arkeologisk förundersökning. Slottsgatan (sträckan Skepparbacken – Stora gatan)*. Riksantikvarieämbetet UV Uppsala. Otryckt rapport.

SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven, se:
<http://sok.riksarkivet.se/sdhk>

Sjöo, R. 1989. *Västerås, stadsparken. Angående schaktkontroll för nyanläggande av fontän*. Västmanlands museum. Otryckt rapport.

Litteratur

Alström, U. 2014. "att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer." Nytt dateringsunderlag för Västerås historia. *Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1, Stora gatan, Stadsparken, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:83.*

Alström, U. 2011. "Västerås är en ganska stor och vacker uppstad, ...". *Arkeologiska iakttagelser intill en varutunnel. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1. Smedjegatan, Hantverkaregatan och Torggatan. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2011:29.*

Alström, U. 2010. "Man kan nu intet veta at berätta, en är denne Staden aldräförst blivit anlagd och upbygd..." *Fornlämning Västerås 232:1, Västerås 1:1, Västerås stadsförsamling, Västerås, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:5.*

Andersson, H. 1990. *Sjuttiosex medeltidsstäder- aspekter på stadsarkeologi och medeltida urbaniseringsprocess i Sverige och Finland*. RAÄ SHM. Medeltidsstaden. Rapport 73. Stockholm.

Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen. Städer och sambälle i det medeltida Danmark*. Malmö.

Andrén 1980 s. Lund. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum. *Medeltidsstaden, rapport 26*. Stockholm.

Annuswer, B., Bergquist, U., Forenius, S. och Syse, B. 1990. *Västerås 1000 år i centrum. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 23*. Stockholm.

- Bergquist, U. och Bäck, M. 2000. *Förundersökningar i Vasagatan och Stora Gatan. RAÄ 232, Västerås stad och kommun, Västmanland. Rapport UV Bergslagen 2000:7.*
- Bergquist, U. 1996. *Ett medeltida skomakeri vid Skomakargatan. Arkeologisk undersökning kv. Linnea. Västerås. Västmanland. RAÄ. UV Uppsala. Rapport 1996:52. Uppsala.*
- Bergquist, U. 1995. *Fjärrkyla. Stora Gatan-Munkgatan. Arkeologisk förundersökning, Västerås, Västmanland. UV Uppsala Rapport 1005:09. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar.*
- Carlsson, R. 2001. *Västerås stadspark. Arkeologisk förundersökning, RAÄ 232. Stadsparken. Västerås stad, Västmanland. Kulturmiljöavdelningen Rapport 2001:30. Västmanlands läns museum.*
- Forenius, S. 1987. *Bondtorget och Stadsparken. RAÄ 232. Västerås, Västmanland. Riksantikvarieämbetet, avdelningen för arkeologiska undersökningar UV Uppsala.*
- Grau, O. (1754) 1904. *Beskrifning öfver Wästmanland. Västerås.*
- Gustafsson, J-H. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4. RAÄ Rapport. Stockholm.*
- Gustavsson, G. 1981. *Gatunamnens historia i Västerås. Västerås Kulturnämnds skriftserie nr 8. Västerås.*
- Kumlien, K. 1971. *Västerås till 1600-talets början. Västerås genom tiderna II. Västerås.*
- Lihammer, A. 2008. *Stadsparken i Västerås. Arkeologisk förundersökning, RAÄ 232:1, Västerås stad, Västerås 1:201, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2008:39.*
- Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige. Stockholm.*
- Olsson, S. 1985a. *Idealstad med förbinder – Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1 Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Västerås.*
- Olsson, S. 1985b. *Idealstad med förbinder – Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Figurblock. Västerås genom tiderna. Del V:1 Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Västerås.*
- Petterson, B. 1995. Stratigraphic analysis and settlement stratigraphy in Early Medieval Sigtuna. *Laborativ Arkeologi. Journal of Nordic Archaeological Science.* 1995. Nr 8. Stockholm, 65–77.
- Ros, J. 2015a. *1300-tal vid Västerås slott. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1, Fasigheten Olympia 3, Västerås domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen kulturmiljövård Rapport 2015:8.*
- Ros, J. 2015b. *S:t Ilians kyrkogård i Västerås. Medeltida gravar i Citytunneln. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Citytunneln, Hantverkargatan/kvarteret Knut. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanland. Stiftelsen kulturmiljövård Rapport 2014:24.*
- Ros, J. 2010. *Västgötegatan i Västerås. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Västgötegatan, Västerås Domkyrkoförsamling, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:19. Västerås.*

- Ros, J. 2009. *Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid*. OPIA 45. Uppsala.
- Ros, J. 2008. Sigtuna. In: S. Brink & N. Price (eds.) *The Viking World*. Abingdon: 140-144.
- Tesch, S. 1990. Stad och stadsplan. *Makt och människor i kungens Sigtuna. Sigtunautgrävningen 1988–1990*. Sigtuna.
- Wahlberg, M. Red. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala.
- Welinder, S. 1990. *Människor i Västeråstrakten för 1000 år sedan*. Västerås.
- Wikström, A. (Red.) 2011. *Fem stadsgårdar – arkeologisk undersökning i kv. Trädgårdsmästaren 9 & 10 i Sigtuna 1988–90*. Meddelanden och Rapporter från Sigtuna museum, nr 52. Sigtuna.
- Östin, M. 2013. Tusenårig kam hittad i Stadsparken. *Vestmalands läns tidning*, 18/10 2013. Se: <http://vlt.se/nyheter/vasteras/1.2248788-tusenarig-kam-hittad-i-stadsparken>

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM13075 Stadsparken VA-schakt KM13055, Stadsparken Bistro
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2856-13, daterat 2013-10-02 och 431-2592-13, daterat 2013-05-30
<i>Undersökningsperiod:</i>	10/6–18/10 2013
<i>Exploateringsyta:</i>	Ca 70 löpmetrar
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Belägenhet:</i>	Västerås stad, Stadsparken, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G:17
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 16 30
<i>Koordinater:</i>	X152450, Y6610501
<i>Höjdsystem:</i>	RH2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuellt och GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	2 sektionsritningar i A3 format, 1 planritning i A3 format och samt digitala fotografier förvaras hos Västmanlands läns museum.
<i>Fynd:</i>	Fynden från båda undersökningarna har registrerats i en fyndlista under projektet KM13075, lst dnr 431-2856-13. Fynden F1– 11 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGOR

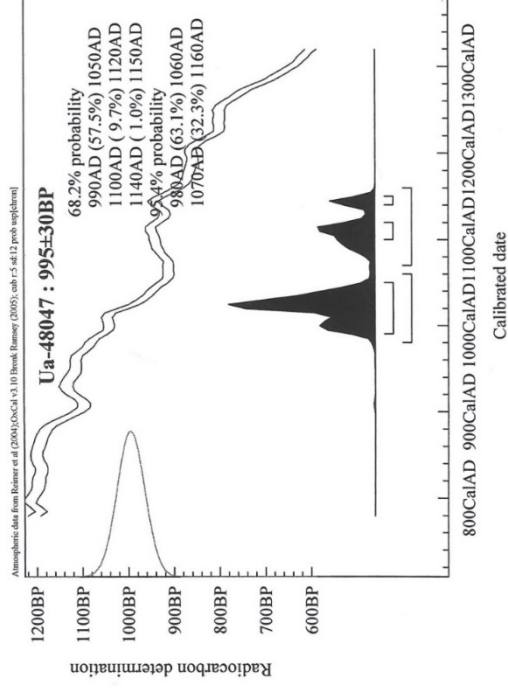
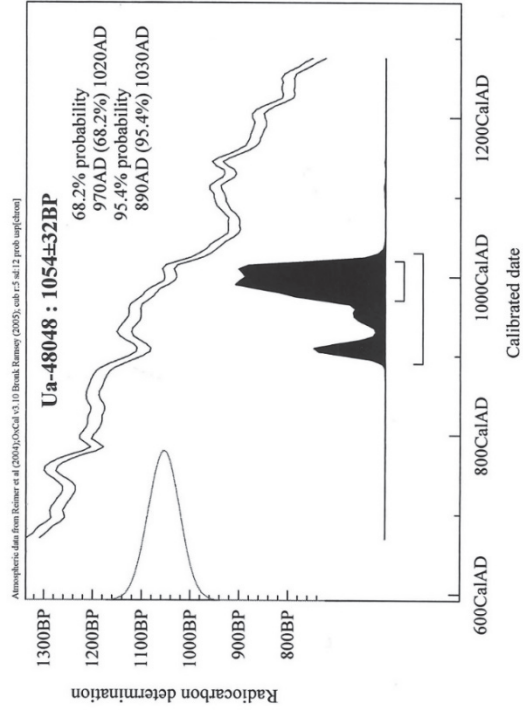
Bilaga 1. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Kommentar	Vikt, gr	Antal	Antal, fragm.	Fyndomständighet
1	Sammansatt enkelkam	Horn	Sannolikt älghorn	33	1	1	Sektion 1, lager 4 vid 6, 2 m
2	Smidesslagg	Slagg		167	1	1	Sektion 1, lager 4 vid 5,5 m
3	Sågat horn	Horn	Kvickle från får/get	39	1	1	Sektion 1, lager 16, vid 6 m
4	Keramik	Keramik	Järnålderskeramik magrad med få men ganska stora kvartskorn	63	3	3	Sektion 1, lager 16, vid 6 m
5	Bronstråd	Brons	Bronstråd till kamnitar	1,4	1	1	Sektion 1, lager 16, vid 6 m
6	Keramik	Keramik, yngre rödgods	Brun metallisk glasyr på utsidan och rödbrun glasyr på insidan. 1700-tal	15,5	1	1	Sektion 1, lager 8, vid 1,75 m
7	Kritpapa	Kritpapa	Del av skaft	1	1	1	Sektion 2, lager 3
8	Fat	Keramik, fajans	Del av fat, 1700–1800-tal	1	1	1	Sektion 2, lager 3
9	Skål	Keramik, yngre rödgods	Del av skål, brun metallisk glasyr. 1800-tal	4	1	1	Sektion 2, lager 4
10	Skål	Keramik, yngre rödgods	Del av skål, brun metallisk glasyr. 1800-tal	1	1	1	Sektion 2, lager 5
11	Skål	Keramik, yngre rödgods	Del av skål, utan glasyr. 1900-tal	3	1	1	Sektion 2, lager 6

Bilaga 2. Schakttabell

Schakt	Längd, m	Bredd, m	Djup, m	Anmärkning	Anläggningar	Fynd	Underlag
1	4,6	2,6	3	Kulturlager i östra schaktrväggen och i plan	Stenlagd ytan från 1700-talet	Yngre rödgods, kripipipa, fajans	Lera
2	5	4	3,5	Inga kulturlager	-	-	Lera
3	28	1,5	1	Inga kulturlager	-	-	Grus och kulvert
4	28	1,4-2	1,6-2	Kulturlager i södra schaktrväggen	Bebyggelse rester i sektion. Inga anläggningar i plan	Sammansatt enkelkam, slagg, hornspill, bronstråd, järnålderskeramik	Lera och betong

Bilaga 3. ¹⁴C-analyser

2015-04-17

Stiftelsen Kulturmiljövård
Att: Jonas Ros
Stora gatan 41
722 12 Västerås

Vår referens:
Karin Lindahl

KONSERVERINGSRAPPORT

Västmanland, Domkyrkoförsamlingen, Raä 232: 1, Västerås stad, sektion 1, lager 4, Stadsparken, VA-schakt FU.

KM 13075
Lst dnr: 431-2856-13

F1 Kam

Beskrivning

Sammansatt enkelkam av ben/benhorn med sex stycken nitar av kopparlegering. Kammen består av två stödskenor och sex tandskivor. Ornerad med parallella tvärgående streck på båda stödskenornas båda ändar samt längsgående linjer längs stödskenornas övre och undre kanter. Kammen förefaller vara relativt blanknött. Mindre rester av eventuell ytterligare ornamentik kan skönjas på ena tandskivan (se bild nedan). Möjligen har kammen haft ännu mer ornamentik som nu är bortnött.

Tillstånd

Kammen inkom i torrt tillstånd till konserveringen. Föremålet undersöktes under mikroskop. Alla delarna satt ihop men kammen var skadad med materialförlust. Båda ändarna var avbrutna och saknades. Samtliga tänder var avbrutna och saknades i varierande grad.

Kammen var bitvis täckt av jord innehållande träkolspartiklar och sandkorn, mestadels mellan kammens delar och tänder.

Kopparnitarna var kraftigt korroderade och hade tjocka jordblandade korrosionskrustor på skallarna. Dessa hade bitvis fallit av och låg lösa i fyndasken, utan passning. Korrosionsprodukterna var omväxlande hårda mörkgröna och pulvriga vitgröna. Kring nitarna hade stödskenornas ben-/hornmaterial färgats grönt och viss materialförlust hade skett där.

Postadress

Acta KonserveringsCentrum AB
Riddarg. 13 D
114 51 Stockholm

Telefon

070-522 98 91
073-360 7473

E-post

karin.lindahl@actakonsvering.se
info@actakonsvering.se

Hemsida

www.actakonsvering.se

Bankgiro

230-7155

Organisationsnummer

556744-7395

Företaget innehar F-skattsedel

Besöks-/Leveransadress

Riddargatan 13
(Armémuseum, östra flygeln)
114 51 Stockholm

Åtgärd

Ytorna rengjordes omväxlande med skalpell, svinhårspenslar, bambusticka och insektsnål. Stabila ytor tvättades med bomullstopz fuktad med 50% etanol i avjoniserat vatten. En av de yttre tandskivorna lossnade under arbetets gång vilken limmades åter med Paraloid B72 (akrylat co-polymer).

Åtkomliga delar av nitarna frampreparerades med skalpell och belades sedan med ett skyddande skikt 10 % (w/v) Paraloid B72 i etanol:acetone (4:1) som applicerades med pensel.

Arbetet utfördes under mikroskop (x10).

Före konservering, båda sidor.

Efter konservering, båda sidor.

Detalj. Möjliga rester av ornamentik på stödskena (pil).

Rekommendationer för hantering och förvaring av ben och benhorn

Hantera föremålen alltid med handskar. Föremål av ben eller benhorn bör förvaras i ett stabilt klimat kring 50% relativ luftfuktighet (RF).

Konservering och fotografering utförd av Karin Lindahl, Acta Konserveringscentrum AB.